

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ

На правах рукопису

ПІСТРИЙ Ігор Володимирович

"КРЕХІВСЬКА ПАЛЕЯ"
ЯК ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНИ
ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Спеціальність 09.00.03. - історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук.

Київ - 1993

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Інституті філософії АН України

науковий керівник - доктор філософських наук,
професор НіЧИК Валерія Михайлівна

Офіційні олценити :

1. Доктор філософських наук,
професор КРИМСЬКИЙ Сергій Борисович
2. Доктор філософських наук,
доцент ВУЛЬФІНА Людмила Григорівна

Провідна організація - Інститут українознавства
АН України, м.Львів

Захист відбудеться " 22 НОВГНА 1993р.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.25.02 в
Інституті філософії АН України за адресою: 252001, м.Київ,
вул.Трьохсв'ятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці
Інституту філософії АН України за адресою: 252001, м.Київ,
вул.Трьохсв'ятительська, 4.

Автореферат розісланий " 22 " ВЕРЕСНЯ 1993р.

Зчений секретар
спеціалізованої вченої ради

СИТНИЧЕНКО Л.А.

ЛІНБ України ім.В.Стефаніка
00739219 (V)

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Однією з характерних прикмет нашого часу, яка відбиває своєрідність соціальної і національно-культурної ситуації, є небачене зростання інтересу до історії національної культури, і, зокрема, до одного з найважливіших структурних елементів її формування й розвитку - оригінальної філософської традиції. Особливого значення при цьому набуває вивчення великого корпусу пам'яток нашого давнього письменства, які останніми роками стають одним з центральних об'єктів комплексного наукового дослідження. Історико-філософський аналіз цих текстів, які є унікальним зібранням універсальних світоглядних установок та ідей культури, і були базисом становлення філософської думки східних слов'ян, дає можливість розкрити також дійсний зміст і головні тенденції української культури і філософії на різних етапах їхньої генези.

Говорячи про середньовічну українську культуру, яка займає довгий, багатобіковий період часу, необхідно обов'язково мати на увазі, що тут, як і в сусідніх країнах регіону, ми повсякчас зустрічаємося не з філософською думкою в класичному її розумінні, а, насамперед, з релігійно-філософською структурою мислення, вираженою, головню, в творах релігійного змісту. Характерна ж для останніх проблематика завжди несла величезне світоглядне навантаження, багато в чому відбиваючи основні структурні і стилістичні компоненти християнського типу мислення.

Одним з найбільш цікавих і змістовних джерел, що повною мірою демонструє сталість культурного статусу християнства в українському менталітеті, яка відбилася також і в функціонуванні механізмів смислотворення, становленні структури світобачення, стилю мислення і способу філософування, є текст так званої "Креської Псалті", унікальної і практично не відомої дослідникам пам'ятки нашої давньої писемності, що її можна порівняти за значущістю з "Літописом руським" та "Киево-Печерським патериком".

Слід зазначити, що, представляючи собою специфічний жанр християнської літератури, твір, в якому докладний виклад старозаповітного канону на основі його тлумачення і коментування найбільшими християнськими авторитетами та залучення обширних цитат з

Інших авторитетних джерел, об'єднано з найбільш повним корпусом апокрифів та апокрифічних писань, Палея є продовженням багатовікової традиції, яка починається ще за часів апологетів і колосально впливає на процес становлення християнського віровчення у всіх регіонах візантійсько-слов'янського світу. Серед її джерел і складових - найдавніші твори ще дохристиянської епохи, фрагменти праць отців церкви, хронік, хроніграфів, літописів, природничих трактатів - тобто вона вибрала в себе практично всі основні філософські, теологічні, природничі ідеї та погляди, які нагромадила християнська цивілізація за більш ніж тисячолітню історію свого існування.

Репрезентативність Палей в історико-філософському відношенні підкреслюється широким охопленням філософсько-світоглядних проблем, яка дозволяє простежити шляхи їхнього розв'язання в українській культурі, а також виявити ступінь впливу і трансформації головних мислительних традицій попередніх античної та візантійської культур. Поряд з цим символіко-алегорична стилістика мислення, яка представлена в пам'ятці, дає можливість реконструювати символічний тип мислення і простежити особливості формування способу мислення, що відбився в оригінальних філософських творах, створених в Україні. Слід також звернути увагу і на той факт, що Палея стала одним із джерел формування староукраїнських легенд і сказань космогонічного характеру.

Ступінь розробленості проблеми. На жаль, на сьогодні говорити про достатність розробки питань, пов'язаних з дослідженням раннього періоду розвитку філософської думки в Україні, здається неможливим. Робота в цьому напрямку розпочалася лише останніми роками і поки що зроблено тільки перші кроки для відтворення цілісної картини історико-філософського процесу. При цьому необхідно наголосити на тому, що, хоча проблеми, пов'язані з дослідженням філософських поглядів у культурі Київської Русі, певною мірою висвітлені в роботах Д.С.Лихачова, О.Н.Робінсона, І.У.Будовища, О.О.Галактіонова, М.С.Козлова, М.Ф.Никандрова, М.М.Тихомирова, О.І.Абрамова, В.В.Шохіна, а методологічні аспекти історико-філософського аналізу цього періоду розроблялись В.С.Горським, О.І.Клібановим, С.В.Бондарем, М.М.Гресьовим, В.В.Мільковим, О.В.Іоляковим, то наступний хронологічний період досліджено зовсім недостатньо. Аналізу окремих

напрянків і аспектів розвитку філософської думки цієї епохи загалом присвячено роботи І.Ф.Мейсндорфа, Г.М.Прохорова, Я.Д.Ісаєвїга, В.М.Нічик, О.Д.Сухова, І.В.Паславського, Я.М.Стратїї, О.Ф.Замалєєва, В.Б.Пілявця.

В методологічному плані, для створення реальних передумов більш глибокого і багаторівневого дослідження якісної специфіки, особливостей, структури філософської думки однією з найважливіших задач є здійснення розгорнутого і глибокого аналізу конкретно-філософського змісту рукописних пам'яток найдавнішої доби. В наш час історико-філософська наука має лише одне монографічне дослідження в цій області. Мова йде про роботу С.В.Бондара "Философско-мировоззренческое содержание "Изборников" 1073 и 1076 годов" (Київ, 1990).

Більш широко представлена історико-літературна і історико-філософська традиція дослідження пам'яток слов'янської писемності, античних, візантійських і болгарських філософських та літературних текстів з точки зору їхньої "зустрічі" на рівні слов'янської традиції (роботи С.С.Аверїнцева, Г.М.Прохорова, О.В.Творогова, О.І.Клібанова, І.П.Єрьоміна, М.Д.Роговича, Л.О.Дмитрієва). В працях цих авторів мова йде здебільшого про найраніші періоди впливу антично-візантійського кола ідей на формування староукраїнської літературної і філософської традиції.

Слід зазначити, що вивчення окремих списків Палєї, яке почалося більше ста років тому в роботах П.М.Строева, М.О.Обленського, О.С.Лазаревського, О.Х.Востокова, М.О.Сухомлінова, О.М.Попова з самого початку проходило в плані виявлення текстувальних особливостей різних редакцій пам'ятки в межах дослідження літописів та хронографіє. Першим, хто звернув увагу на Палєю як окремий самостійний твір, був М.С.Тихонравов. Деякі списки були аналізовані такими відомими дослідниками-філологами як І.І.Срезневський, І.Я.Порфірьєв, В.М.Успенський, О.В.Михайлов, І.М.Жданов, В.М.Істрієв, О.М.Зєссловський, О.О.Шахматов, В.П.Андріанова-Перетц.

Єдиним вченим, який звернувся до крєхівського списку пам'ятки був І.Франко. В декількох своїх роботах він представив розгорнуту характеристику пам'ятки, вказав на її текстологічні особливості, жанрову специфіку, місце та роль в історії української літератури. Однак

історико-філософський аналіз ані крехівського, ані будь-якого іншого списку Палей до теперішнього часу не проводився.

Мета і задачі дослідження. Основна мета, котру ставив перед собою автор, полягала в комплексному історико-філософському аналізі тексту "Крехівської Палей".

У зв'язку з поставленою метою головна увага була зосереджена на вирішенні наступних задач:

- вивчити коло філософські значущих проблем, які виникають в процесі створення "образу світу" культури, що народжується, на ґрунті сприйняття старозаповітної історії і символіко-космогонічної схеми християнства;

- провести текстологічний аналіз і встановити основні джерела філософських поглядів і ідей, які знайшли своє вираження в тексті, який аналізується;

- визначити характерні особливості використання основних мислительних моделей попередніх філософських традицій в процесі створення структури світобачення Палей;

- розглянути основні принципи символіко-алегоричного тлумачення тексту Св Письма і вказати на його роль в формуванні стилю мислення і способу філософування, розвитку оригінальної філософської традиції;

- накреслити головні типологічні риси появи текстів, основою яких стає визначаюча їх онтологічний статус буття проблематика, і встановити ступінь їхньої залученості в семантичне поле культури.

Методологічна основа і текстологічна база дослідження. Теоретичний підхід до історико-філософського дослідження пам'ятки базується на використанні принципів герменевтичного і структурного аналізу тексту, які полягають у дослідженні формальної побудови, можливих семантичних функцій, логіко-епістемологічних концепцій і ступеню його залученості в смислові структури культури. На ґрунті виділення пріоритетних ключових символів, понять, образів, інваріантних символічних зв'язок і інтерпретаційних моделей, які використовуються в пам'ятці, а також форм їх організації і функціонування, з'явилась можливість відтворити систему побудови змістовних структур джерел, які складають двійні текст і повною мірою реконструювати принципи його побудови та стилістику мислення автора-укладача.

У процесі написання роботи враховувалися досягнення сучасної науки в галузі теорії культури, історії релігії, проблем етно- і культурогенезу, культурології, етнології і фольклористики, лінгвістики, літературознавства, - як у питаннях загальної теорії, так і в конкретних розділах, які мають пряме відношення до періоду, що розглядається, та проблематики. В цілому взяті дані цих наук стали своєрідною емпіричною базою дослідження.

Основою джерелознавчої бази окрім виданих та рукописних списків Палей, а також перекладу Крехівського списка, який виконано автором, використовувались писемні джерела, загальні для всього культурного регіону, перекладка і оригінальна стародавня українська література, тексти античних авторів у перекладі українською та російською мовами.

Наукова новизна дослідження. Дисертаційна робота представляє собою перший в історико-філософській літературі системний аналіз філософського змісту однієї з найбільш значущих пам'яток стародавньої писемності. В результаті дослідження реконструйовано особливості філософської проблематики, виявлено специфіку стилю мислення і способу філософування, які відбивають характерні риси становлення структури світобачення.

Основні елементи новизни:

- доведено, що провідне місце в колі філософських значущих питань, які виникають у процесі створення нового "образу світу", і зумовлених трансплантацією головної культурокреативної парадигми християнства на основі сприйняття старозаповітної історії і символіки, займає розв'язання головної філософсько-світоглядної проблеми епохи Середньовіччя: триадного співвідношення "Бог - природа - людина";

- на основі текстологічного аналізу автор дійшов висновку про те, що пам'ятка, яка досліджується: має полемічне спрямування; побудована на зразок и на основі популярних творів візантійських авторів, які заклали підвалини неоплатонічно-християнського синтезу, широко використовували досягнення античної філософії і науки; являє собою продовження традиції християнської ексгегетики, і містить необхідний матеріал для виділення основних напрямків ідейної взаємодії філософської думки українського народу з культурною спадщиною античності, Візантії, Болгарії і Західної Європи. В тексті "Крехівськ. і Палей" знайшли своє відбиття ідеї Діонісія Ареополіта, Василя Великого,

Йоана Златоуста, Северіана Габальського, Козьми Індикоплова, Йоана Екзарха Болгарського і багатьох інших християнських авторитетів, які по-своєму розвивали основні філософські значущі положення Біблії і своєрідно використовували багату античну спадщину. Певне філософське і світоглядне навантаження несуть численні апокрифи та апокрифічні сказання, а також Фізіолог, хроніки, хронографи, інші джерела, використані автором;

- до характерних особливостей включення мислительних моделей попередніх філософських традицій необхідно віднести інструментальне, функціональне використання англічної проблематики "начала" і вчення про стихії, на основі базисної моделі неоплатонічно-християнської диалектики трійності, яка виражена у всій символіко-космологічній схематиці, і забезпечує бачення цілісності, ієрархічності структури світобудови, кореспондування з догматичними і теологічними побудовами пам'ятки. Вказані особливості підкреслюють певну типологічну близькість ранніх етапів візантійської і східнослов'янської філософської думки з початковим періодом формування філософської традиції в українській культурі;

- на основі розгляду основних принципів символіко-алгоритмічного тлумачення Св.Літ'я зроблено висновок про те, що головна особливість інтерпретаційних моделей, які використовуються в Палсі, полягає з їх типологічній і функціональній схожості з платонівським діалізісом, що дає можливість обґрунтовувати причинно-наслідкову цілісність структури світобудови і забезпечувати універсально-аксіологічне бачення смислу будь-якого образу, знаку, символу навколишнього світу крізь призму основної культурокреативної парадигми християнства. Таким чином, символіко-алгоритмічне тлумачення є, з одного боку, основним функціональним елементом мислення, а з другого - головною формою побудови неоплатонічного (ареопатитного) способу філософування, який дозволяє транслювати базисну модель глобального образу світу християнства в структуру будь-якої етнокультурної спільності. Аналіз показує, що символіко-космологічний спосіб мислення, який виробляється на основі моделі християнської космогенези, визначає вихідні установки і реальні заходи встановлення оригінальної філософської традиції;

- накреслено основні типологічні риси поляби в культурі текстів, які мають онтологічний статус. Вказується, що в їх основі лежить необхідність експлікації методологічних і епістемологічних аспектів нової стилістики світобачення і світовідношення всередині етносу, а ступінь включеності таких текстів у семантичне поле культури визначається наявністю і співвідношенням в них визначеної кількості ключових монументальних образів, які мають символіко-космогонічний характер і несуть основне смислове навантаження.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає в тому, що основні її положення і узагальнюючі висновки, які одержані в представленому дослідженні, можуть бути використані при подальшій розробці теоретико-методологічних і практичних питань, пов'язаних з вивченням генези філософської думки в Україні. Результати дослідження можуть бути використані при розробці матеріалу не тільки філософсько-епістемологічного спрямування, але й мають певну теоретичну цінність для фахівців в галузі релігієзнавства, культурологів, істориків, лінгвістів, психологів, етнологів, літературознавців, - всіх дослідників, які займаються проблемами середньовіччя. Деякі аспекти роботи, основні висновки і положення можуть бути використані в процесі підготовки праць, розробки посібників, курсів лекцій і спецкурсів з історії філософії, психології, культурології, історії літератури, а також у вдосконаленні методологічних розробок історико-філософського і текстологічного аналізу пам'яток писемності.

Апробація роботи. Основні результати дослідження докладалися дисертантом на Міжнародній конференції "Лингвистическая реконструкция и древнейшая история Востока" (Москва, 1989 р.), на Всесоюзному теоретичному семінарі "Бітчизнина середньовічна філософія і культура. Міжнародний контекст." (Луцьк, 1989 р.), на VIII та IX науково-практичних конференціях молодих вчених філософського факультету Київського університету (Київ, 1988, 1989 рр.), а також використані в курсі лекцій з історії філософії в Україні, прочитаному автором в Київському політехнічному інституті (1990-1991 учб./рр.), і при проведенні семінарів з історії та теорії культури в Університеті Києво-Могилянська Академія (1992-1993 учб./рр.). Головні дослідження дисертаційної роботи викладені в трьох публікаціях, обсягом 2,9 д. а.

Структура роботи. Згідно з метою і задачами дослідження структура дисертаційної роботи складається з вступу, трьох розділів (в кожному по два параграфи) і висновків; до тексту додається список основної використаної літератури.

Обґрунтування вибору об'єкту дослідження, загальна характеристика, історія вивчення пам'ятки, основні джерела, змістовна структура, місце в історико-культурному процесі, полемічний характер, а також зв'язок філософської проблематики з ідеями античної і візантійської філософії склали зміст першого розділу. Вирішення питань, які пов'язані з виділенням комплексу проблем "Бог-світ-людина", зумовлених сприйняттям світобудовної системи християнства і становлення нової структури світобачення, представлено в другому розділі. Важливе місце в дослідженні займає розгляд проблеми формування і функціонування символіко-алегоричного типу мислення, його вплив на стиль та спосіб філософування, ролі типологічно схожих з Палесю текстів в культурі. Цій проблематиці присвячено розділ третій. У висновках подаються головні висновки дослідження.

ІІ. ГОЛОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Уводні розкривається актуальність теми, ступінь її розробленості, формулюються мета і задачі дослідження, встановлюється наукова новизна і наукова значущість роботи, описуються форми апробації дослідження.

Перший розділ - "Крехівська Палеса" в християнській літературній традиції" складається з двох параграфів.

В параграфі першому - "Крехівська Палеса": загальна характеристика пам'ятки - досліджуються питання походження, джерела, складові її структурної основи, а також принципи складання. Зокрема вказується, що цей епізод "Толкової Палеси" міг бути складений не раніше середини XVI сторіччя на українських землях. Про це свідчать філіграні, особливості правопису, а також деякі непрямі дані компаративного характеру. Відомо, також, що до початку XVII сторіччя він належав сім'ї Жолкевських і в 1620 році його було перелано до Крехівського монастиря ордену василіян. З середини нашого сторіччя і до

теперішнього часу він знаходиться в фондах бібліотеки Львівського музею національного мистецтва (ЛМНМ).

Далі подано характеристику рукопису, розглядається структура та наводиться посторінкова рубрикація смислових блоків тексту. До С. 641 (власне самого тексту Палей) він представляє собою докладний виклад старозаповітної історії з вставками патристичного і апокрифічного характеру. Із С.342 і далі список включає в себе багато доповнень, на основі тексту Св.Письма, Хронографа XV-XVI вв., перекладів "Хроніки" Костянтина Манасія, "Всесвітньої хроніки" Мартіна Ебельського, найдавніших літописів, перекладних і оригінальних повістей, "житій" римських і візантійських імператорів, стислу історію соборів. Слід згадати про включення до Хронографу деяких відомостей про слов'ян і Русь, історії хрещення болгар за царя Бориса, створення слов'янської писемності, фрагментів з "Житія" Костянтина-Кирила Філософа, стислого опису хрещення Русі.

В числі пам'яток християнської літератури Палей є особливим жанром і займає середнє місце між, власне, творами ексегетичними і історичними - хроніками. В ній, поряд з полемічними тлумаченнями Св. Письма, а також з багатьма доповненнями та коментарями перекладаються старозаповітні події як префігурація подій євангельських. Як твір полемічний вона підводить підсумки суперечок, що почалися ще за часів ап.Павла, і точилися між християнами і представниками інших конфесій з питань віри. Ця полеміка, яка велася Василем Великим, Северіаном Габальським, Йоаном Златоустом, Єфремом Сірпном, а також іншими церковними авторитетами, в числі котрих і Костянтин-Кирил Філософ, в оригінальній староукраїнській літературі (Повість врем'яних літ, Слово про Закон і Благодать, Києво-Печерський Патерик), знайшла своє віддзеркалення і в тексті пам'ятки, де сумується основна аргументація християнства.

Унікальність Палей підкреслюється також і тим фактом, що вона є єдиним твором, де спостерігається відсутність чіткого розрізнення між канонічними і апокрифічними книгами. В ній зосереджено найбільший з відомих науці корпус апокрифів та апокрифічних сказань, деякі з котрих стають відомими в давньоукраїнській літературі. Певля частина апокрифів, тісно пов'язаних з фольклорно-міфологічним рівнем культури, поряд з іншими джерелами, вплинули на формування

українських народних легенд. Разом з цим Палей користувалась великим авторитетом у церковному середовищі і була надзвичайно необхідною староукраїнському читачеві. В ній, по-перше, подано широкий огляд змісту та основних положень найважливіших старозаповітних книг. По-друге, наявність великої кількості відомостей богословського, природничого, історичного характеру створила передумови для становлення урестліялізованої образно-символічної структури світобачення і, певною мірою, зумовлювала своєрідність стилю мислення та філософування цього періоду. По-третє, полемічне спрямування Палей призвело до зосередження в одному тексті найбільшої кількості глибоких по найважливіших питаннях віровчення. І, нарешті, по-четверте, апокрифи та апокрифічні сказання, доповнюючи і розширюючи її зміст, відповідали на ті питання, яких інколи зовсім не торкалися канонічні книги.

Всі вищезазначені особливості пам'ятки, безумовно, дали право І. Франко стверджувати, що Крехівська редакція Толкової Палей може поруч з літописом і патериком вважатися найціннішою пам'яткою нашої старої писемності.

Е. Лідському ларсграфі - "Крехівська Палей: історико-філософський контекст" - досліджуються проблеми, пов'язані з історико-філософським змістом основних джерел і складових Шостиднева Палей (КП, 1-78). Розкривається їх роль у формуванні структури світобачення, яка базується на християнській образно-символічній космологічній схемі. Подається стисла характеристика Шостидневів Василя Великого, Северіана Габальського, Йсана Екзарха Болгарського, Християнської Топографії Козьмі Індиксплова, Фізіолога, головні ідеї і побудови яких вплинули на автора-укладача пам'ятки.

Мова йде про декілька значущих проблем, які пов'язані з використанням в Палей спадку античної і візантійської філософської думки. Це, насамперед, стосується включення (аж до текстуальних запозичень) елементів космогонічної схематики ранніх фізіологів і розвитку символіки "начала" в античній філософії, яка використовується вже в першому пункті тлумачення біблійного тексту (Бут. 1, 1).

Вказаний підхід дає можливість співвіднесення втаємниченого смислу Св. Письма з формами об'єднання тілесно-чуттєвого буття греками і призводить до прототипового представлення християнського символу

"обіймаючого" у вигляді дійсної причини всього сущого. Зміщення смислових засад спостерігається у постанові питання про "почало" в контексті його руху від центру універсуму до його периферії та навпаки. Це пов'язано, здається, з використанням розуміння "начала" і ідеї творення світу у Стагіріта, для якого загальна дія "начала" полягає у смисловій визначеності, яка виступає в інтелекційному втіленні того, що відбувається у часі. При цьому відтворюється також діалектика часу і вічності, яку було розроблено ще в платонівському "Тимей", і розуміння "начала" у неоплатоників як монадного принципу, нескінченної потисні власних дій, втілення якого являє собою його самоповернення, самототужність і винятковість. Таким чином, та особлива діалектична онтологія творення, на якій базуються космологічні побудови Палей через посередництво джерел, які використовуються, бере свій початок в основних положеннях платонізму та неоплатонізму. Іншим важливим моментом впливу античної філософії є розвиток вчення про стихії, які розуміються в Палей як "образи бут." світу, чотири природних стани матерії. Це вчення, яке було сприйнято через візантійську патристику і включено в систему християнського світобачення, являє собою один з універсальних засобів декодування реальності на рівні чуттєвої інтуїції, віддзеркалюючи момент первісного сприйняття образу світу, тобто структури і моделі космологічного міфу. Воно дає можливість бачити зміни субстанційних структур без залучення різноманітних каузальних зв'язків і, обмежуючись парадигматикою християнського креаціонізму, пояснює механізм появи та існування всього сущого.

Звернено увагу на важливу роль у становленні структури східнослов'янського світобачення візантійської філософсько-богословської спадщини, зокрема, догматів про Трійцю та Боговтілення, які слановили універсальний смисловий код християнства. Вказана універсальність виходила, насамперед, з бездоганності логічних властивостей структури Св.Трійці: трисності, єдиносутності, незмітності та неподільності, котрі характеризують опис будь-якого математичного об'єкту (Б Раушенбах). Удавана межа фізичної та метафізичної реальності іпостасної сутності (οὐσία) характеризується певним стачем, опис та осягнення якого здійснюється за допомогою первинної форми сприйняття світу - вченням про стихії; іпостасі (ὁποστας)

відповідають взаємодоповнювані структурні стани, а принципу погрішності - принцип долатковості (Н.Мусхелішвілі, В.Сергеев). Самий механізм виділення медіативного елементу, тобто другої логосі ("суб'єкта") - Сина Логосу, Христа - дозволяє створити неупередливий опис світу і пов'язати смислові структури обох Заповітів.

Аналіз показав, що базисом багатьох інтерпретативних моделей Палей є неоплатонізм, а деяких - навіть фундаментальні положення Ареопагітик. Підкреслюється, що їх ідеї і, насамперед, ідея трансцендентного Бога та ідея гармонічного та суворо ієрархізованого Універсуму, справили суттєвий вплив на автора-укладача Палей. Вказується, що проблема подоби у Діонісія Ареопагіта пов'язана з розумінням божественної Премудрості і уможливується через опанування Слова. Наводиться та виплутується той фрагмент тексту Палей, в якому дається визначення філософії, що належить Кирилу-Костянтину (КП. 1122). Показується, що це визначення, співзвучне ідеям Ареопагіта, безумовно, походить від Платона (Тестет, 176с), набуває нових смислів в традиції неоплатонізму і стає першим визначенням філософії в корпусі східнослов'янських текстів.

На закінчення параграфу підкреслюється важливість того факту, що неоплатоністична (а саме ареопагістична) версія концепції світотворення, яку представлено у Палей, зіграла вирішальну роль у концептуальному виборі Кирила-Тринзівіліона Ставровецького (? - 1'46), стала одним з джерел його "Зерцала Богослів'я" (Почаїв, 1618) - першого оригінального філософського твору, що вийшов друком в Україні.

У другому розділі - "Образ світу та образ людини в "Крхівській Палей" - параграф перший - "Ідея Бога та образ світу" - присвячено аналізу формування у пам'ятці структури християнського світобачення на основі основної рецепції цілісного комплексу ідей "Бог - світ - людина", що став смислостворюючим базисом всієї культуро-креативної парадигми середньовічної книжності. Підкреслюється, що суттєво важливим є розуміння ідеї Бога як основної смислової домінанти у створенні образу буття світу і людини.

На самому початку тексту пам'ятки ми зустрічаємося з основними інтегруючими в опиті онтологічної структури світобудови. Вона, в продовження християнської традиції представленої як така, що

складається з трьох сутносних рівнів. По-перше, Творець, який знаходиться поза формою і матерією, - скоріше, нсмовби між ними, як розрізнення сутності і існування. Далі - "середній шар" - іматеріальні субстанції: "розумні сили", янголи, створені Богом, які складаються з сутності і існування. І, нарешті, власне, матеріальні субстанції, які представляють собою поєднання матерії і форми, сутності і існування, про які слова П'ятикнєжжя: "Въ начало створи Бог...небо и землю" (КП.1). Одним з найважливіших моментів розгляду онтології творення матеріальних субстанцій є той факт, що вони створені "въ начало", тобто вони представляють собою форму реалізації всіх можливостей творення. Початковість творення - це актуалізація всього обсягу потенційності Бога. "Въ начало" - також означає не "в часі", бо "начало" не є навіть найменшою частиною часу, - воно позачасове. Так виникає співвідношення часу та вічності: часу, який складається з окремих елементів, не існувало б, він не сприймався б відповідним, якби не "сопоставляв" вічності, якби не був би сам вічністю, яка простяглася в бутті і конституювалася в н і щ о. Ця ідея творення ex nihilo, була вперше сформульована у біблійській оповіді (2 Мак.7,28). Акт творення ex nihilo дає можливість візкремлення двох центрів реалізації Бога як Абсолюту - вічного і тварного. У тварному світі Абсолют реалізується як деміург, який відкривається завдяки творенню світу, який існує і водночас з'являється, інакше кажучи - цей світ - це Бог у процесі свого становлення. Таким чином, "ніщо" є не саме буття, але стан буття, який відповідає становленню. Таке сприйняття ідеї Бога є можливе лише за допомогою певної форми бачення світу і створення цілісного "образу світу", в якому знаходить своє вираження весь епістемологічний досвід християнської культури. Як тільки відбувся акт творення, а це, насамперед, створення образу світу, у Всесвіті починає панувати діяльне начало передбачення Творця - начало, яке формує і регулює світогляд як єдине впорядковане ціле (М.Барт). Таке розуміння онтологічних підвалин буття стає можливим завдяки космологізації кожного образу пам'ятки, обґрунтуванням якого є пошук відбитків Творця у створеному і виділення шару медіативних образів. Таким чином, природа в Палсі як об'єкт знаходження в ній причинно-наслідкових зв'язків відсутня: на її місці - символіко-алгоритично витлумачена природа - штучний об'єкт, сакралізований Космос, який

надляється особливими властивостями та інтелегібельністю. Сутність речей явна не в формі фізичної конкретності, а як символ трансцендентної реальності. В кінцевому рахунку символ замішає собою природу, і тому стає можливим застосувати ті герменевтичні засоби, які використовувалися отцями церкви в ексгезі Св.Письма.

З образно-символічною концепцією світобудови пов'язано і використання античного вчення про стихії, які автор називає "сстави земляна". Основною умовою існування будь-якої речі в світі є їхнє зміщення в різноманітних пропорціях. Знання їх може бути досягнуто завдяки чуттєвому сприйняттю чотирьох основних властивостей "сставов". Слід додати, що вчення про стихії, у тому вигляді, в якому воно присутнє в Палей, взяте собою не тільки форму декодування реальності, але й є універсальним знаменником для створення цілісної системи світобачення на основі ідеї про всезагальний зв'язок, системи, кожний елемент якої може спостерігатись окремо, але власне, всі вони перебувають у нерозривній єдності, взаємопов'язані одне з одним (В Горський).

На закінчення вказується, що вирішенні проблеми формування образу світу Палей, можливе виділити основні смислоутворюючі домінуючі його побудови. Вони можуть бути узагальнені у вигляді трьох ідей: ідеї познати творення, ідеї становлення, та ідеї взаємозв'язку додатковості атрибутів творення, які складають світобудову. Головною умовою для реалізації даних домінуючих ідей стає створення системи медіативних символіко-космогонічних образів, центральним з яких стає образ людини.

Параграф другий - "Образ людини" - розглядає проблему місця людини в ієрархії створеного. Образ світу, який актуалізується в системі образів, що його складають, стає таким лише в результаті приведення їх до єдиного знаменника, масштабу, котрий, одначе, привноситься в світ, який постає. Цим центральним елементом виступає образ людини - вищої ієрархії світобудови, як системи загальної доцільності. Весь створений світ, який є станом буття ніщо, стає прекрасним і гармонійним лише в результаті завершення системи образів фігурою людини, яка стверена "...по образу Нашему и подобию." (КП.51 та ін.). Людина є "образом" Божим вже по своєму народженню, але подобою - лише по можливості. Освідомивши вона себе в собі два начала, які повинна

поєднати, і поєднавши - гармонізувати. Одне з цих начал - тварине: людина створена з пороку (складовими частинами якого є першоелементи), вона тілесна, і тому підкорена всім змінам, які відбуваються в природі. Розвиток людини представлено в Палесі досить докладно: ембріональний розвиток охоплює в єдиному процесі форми органічної та неорганічної природи; вона проходить через форму нежного, зростає, далі наділяється душою як тварина, потому - розумністю, яка необхідна щоб стати людиною.

Людина створена не тільки з пороку, але й "вдиханим Божим". Її відмінність від тварин - в опануванні Слова, мови, розуму, а відмінність від янголів - в тілесності та страстях. В руслі традиції Палеса вважалося, що Бог впливає на людину через душу і тому цінує в її проявах розум і свободу волі, як засоби реалізації її "душевного потенціалу", які містять в собі різноманітні можливості. Цей вплив може бути визначено як благодать, тобто розуміння повноти творення. Можливість впливати на людину безпосередньо пов'язана зі Словом. В імені Слові, зосереджено бачення всієї системи знань про світ, яке можливе за допомогою образу, оскільки в ньому редукується поняття множинності, яке зосереджено в Єдиному (Богові).

В третьому розділі - "Крехівська Палеса" як феномен культури епохи Середньовіччя" - розглядаються проблеми, які пов'язані з роллю символіко-алегоричного тлумачення в стилістиці мислення і способі філософування цього періоду, а також проблема появи в культурі текстів, які є типологічно схожими з Палесю.

В першому параграфі - "Стиль мислення - стиль викладу" - вказується, що техніка алгоричного тлумачення, яка представлена в Палесі є типологічно схожою з платонівським діалогізмом і стає своєрідною основою кореляції Слова Св.Письма і поняття, яке привноситься, створюючи однопорядкову каузальність різнерідних явищ, вибудовуючи їх в єдиній логико-символічній смислової схемі, моделюючи реальність, формуючи цілісність сприйняття світу. Образ, який привноситься і реалізується в алгорезі, існує в спосередньому "міжсвіті" смислів і рівнів буття, які вони відзеркалюють, і тому, стаючи медіативними, містять в собі основне смислове навантаження. Цей образ виникає як основний структурний елемент співвідносності ідей, за допомогою введення якого реалізується можливість їх потрійного глибокого

По-перше, ідея пізнається як така вираженою на різних смислових рівнях, через певну кількість ідей, обособлених одна від одної, більш часткових, і, з іншого боку, вона конститується цілокупним образом світу. По-друге, всі ідеї, які відрізняються одна від одної, можуть охоплюватись однією, вищою, яка не може зводитися до жодної із складових (образ людини). Можливість доведення до сідосу, до нещільного образу, унікальне єдине буття, "сутність" речей - це третій рівень пізнання ідей, шлях до "першосутностей", в яких єдність всіх можливих ідей склепається в одне і стає відмінною від усіх - так формується ідея Бога. Протягом цього пізнання першосутностей, бачення того, що можна назвати "образом Бога" існує як потенційність, лежить за межами будь-якої актуалізації і номінації, а розкривається через іносказання, умовчання, до якого прагне апофатичне богослов'я, схильне до практики безсловесного "умного бачення".

Слід відзначити, що через свою включеність у цілісну смислову схему образ стає символом, сутність якого полягає в перетворенні явища в ідею, ідеї в образ, але так, що ідея втілена в образі, назавжди залишається безкінечною, дійсною і недосяжною, невимовною. Тому характерною рисою символа і символічного мислення, представлених у Палесі є спрямованість на іносказання, можливість знаходження в будь-якій речі чи явищі світу прихованого в ній іншого, сакрального смислу, фіксуючи тим самим не тільки окремий факт, але й його фундаментальні зв'язки. Єдиною з найважливіших сторін символічного типу мислення стає подвосення світу, надання простору сприйняття нового додаткового виміру. Його не видно оком, він досягається в результаті декількох інтерпретаційних актів і являє собою момент зняття ситологічної і семіологічної реальностей, в нову реальність - міфологічну. Таким чином, виступаючи як універсальна форма категоризації світу, яка є альтернативною будь-якій іншій, християнський символізм може бути представлений як "абсолютна міфологія", а християнський міф - у вигляді універсальної рекреативної смислової структури.

Параграф другий - "Крехівська Палеса в системі культури" - присвячений питанням, які пов'язані з особливостями появи в культурі текстів, які за своїм жанром схожі з Палесею. Ці тексти мають виражений ситологічний статус, зумовлений їх буттєвою проблематикою і деякі

схожі типологічні риси: присупність деякого шару монументальних образів символіко-космогонічного характеру, представлення ідеї цілсної і гармонічної світобудови, а також космологічні описи Уілверсума. Серед таких текстів можна виділити: писання англійських і, насамперед, іонійських філософів, "Шостидневи", а також Палей.

В планші визначення жанрової специфіки, в результаті дослідження автор дійшов висновку, що всі вони представляють форму експлікації нової структури світобачення, яка виникає в момент "зміни епох", зламу і трансформації системи культури. Тобто, кожна з цих пам'яток з'являється в часи, які є переломними для стічних спільнот, структуру світобачення яких вони репрезентують.

У висновках дисертації підводяться підсумки і формулюються результати дослідження, висвітлено можливі напрямки подальшої роботи.

Основні положення дисертації представлені в наступних публікаціях автора:

1. Креховская Палея (историко-философский анализ). - К.: Легполиграфпром, 1992. - 2 с. (рос. мовою).

2. Діалог - спосіб філософствування Платона і Сковороди // Сковорода Григорій: Розвідки, дослідження, матеріали. - К.: Наук. думка, 1992. - С. 59-69.

3. Крехівська Палея // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - N4. - С. 139-160.

431028

Ав 28.174

Підписано до друку 03.09.1993. Формат 60 x 84/8.

Обсяг 1,0 друк. арк. Зимове видання. Тираж 100 прим.